

Artikel

Ook en vooral vrouwen hebben recht op een ecologische stad

Isabel Vertriest

Beste lezer, deze bijdrage is verre van volledig, integendeel, het is een begin en beperkt. Genderperspectief in de ruimtelijke ordening en stadsplanning, aandacht voor vrouwen in het stedelijk beleid, staan in Vlaanderen nog in de kinderschoenen. Een aantal teksten, debatten, vergaderingen naar aanleiding van de vrouwendag maakten alvast één ding duidelijk: er is nog veel terrein te ontginnen. In deze bijdrage wil ik het vooral hebben over vrouwen en stedelijkheid en ruimtelijke invullingen. We zullen het bijvoorbeeld niet hebben over sociale veiligheid, noch over mobiliteit, alhoewel beiden ook een genderbenadering nodig hebben.

Leven in de stad is aantrekkelijk

De groenen kiezen voor bruisende steden. Daar zijn ecologische redenen voor en ook feministische. De kwaliteit van leven is voor een vrouw in de stad hoger dan voor een vrouw buiten de stad. Een vrouw in de stad heeft meer tijd voor zichzelf.

Als ik mijn leven vergelijk met de vele collega's en ex-collega's die buiten de stad wonen prijs ik mijzelf gelukkig. Ik nodig jullie uit om mee de vergelijking te maken!

De onthaalmoeder woont om de hoek, kies ik voor de crèche, dan moet ik 10 minuten ver met de fiets.

Verschillende babysits wonen in de wijk op loopafstand.

De wijksschool is zelfstandig bereikbaar vanaf 8 jaar, voor de voetbalclub, muziekschool,... geldt hetzelfde.

Coiffeur, bakker, viswinkel,... zijn binnen de 5 minuten bereikbaar met de fiets.

Voor de Doctor, mutualiteit, postkantoor,... geldt hetzelfde.

Een grootwarenhuis bevindt zich binnen een straal van 800 meter.

Theater, dans, bioscoop, opera liggen iets verder: 15 minuten fietsen.

Ik kan kiezen uit een gamma van socio-culturele verenigingen, avondscolen, sport,... op fietsafstand.

(Een bezoek aan mijn familie, aan de andere kant van de stad, is de moeilijkste klus, 25 minuten fietsen.)

Nabijheid en bereikbaarheid zijn onmiskenbaar dé voordelen van stedelijk wonen en tegelijkertijd cruciaal voor de ontwikkeling van de stad. Dit speelt voor vrouwen een belangrijke rol. Enerzijds, omdat vrouwen nog steeds meer dan mannen, in functie van de combinatie van werk en zorg, zich op verschillende tijdstippen verplaatsen. Anderzijds, omdat nog steeds minder vrouwen dan mannen over een auto kunnen beschikken. Nabijheid is dan des te belangrijker.

Mannen verplaatsen zich vooral in woon-werkverkeer. Ook voor het (gelukkig) groeiend aantal 'mee-zorgdragende mannen' zijn zorg, arbeid, ontspanning en sociaal engagement gemakkelijker te combineren in de stad.

Een tweede element, waarom steeds meer vrouwen de stad verkiezen, is de symboolwaarde. De stad is de plaats waar bevrijding en emancipatie mogelijk worden. De stad is altijd een toevluchtsoord geweest voor wie niet past in het klassieke beeld of geen familiale opvang had. De stedelijke organisatie heeft zich, historisch gezien, ontfermd over berooiden, zieken, armen. Lesbische vrouwen, allochtone vrouwen, nieuw samengestelde gezinnen, willen ontsnappen aan de sociale controle in de eigen wijk. In de stad worden geen vragen gesteld. Eerder en meer dan in de landelijke gebieden ontstonden systemen van armen- en ziekenzorg. Dit geldt ook nu nog. Asielzoekers bijvoorbeeld, komen vooral in de steden terecht.

De ene ervaart de anonimiteit van het leven in de stad en de onvermijdelijk functionelere organisatie van de stad, als vervreemdend of hinderlijk. De andere apprecieert het individueel zelfstandiger leven en de ingebouwde tolerantie jegens vreemde of nieuwe elementen.

Vandaar dat, ook voor de vrouwenbeweging, de stad bakermat en toevlucht is.

Wie kwamen op bezoek op de eerste vrouwendag, 11 november 1972, passage 44 te *Brussel*: Simone de Beauvoir uit *Parijs*, Germaine Greer uit *Londen*, Joke Smit en Hedy D'Ancona uit *Amsterdam*. De stad is altijd een plaats geweest waar vrouwen zich roerden, waar de strijd voor ontvoogding eerst is gevoerd.

De stad zou bejubeld kunnen worden, ware het niet dat er een aantal problemen woekeren en dat, over het algemeen, te weinig rekening gehouden wordt met de bewoners, gender en diversiteit.

De invloed van de niet-inwoner van de stad is te groot

Uitgebreide en geconcentreerde bewoning zijn het bepalende onderdeel van een stad, maar er moet meer zijn; handel en bedrijvigheid, bijvoorbeeld. Enerzijds, bedienen de winkels en markten de eigen bevolking en de mensen uit de regio; anderzijds, herbergt de stad de bovenlokale betekenis van markt en industrie gericht op export en interregionale en internationale handel.

Administraties, gespecialiseerde en gerechtelijke dienstverlening, zijn traditioneel in de steden gevestigd. Hogescholen, universiteiten, trekken horden jongeren. Steden zijn knooppunten van wegen, treinen, waterwegen. Gent, Antwerpen, Brussel, zijn steden met internationale troeven op vlak van cultuur. De verscheidenheid van het aanbod aan toneel, dans, musea, historische gebouwen, bioscopen, trekt mensen van overal.

De variatie aan aanwezige functies, de complexiteit en de onderlinge samenhang van de samenstellende elementen, vormen het stedelijk milieu en karakteriseren elke stad apart.

Bijgevolg maken veel meer mensen en groepen gebruik van de stad, dan enkel de bewoners. De aanspraakmakers op de (openbare) ruimte in de stad zijn in drie grote 'kampen' in te delen¹:

1. de economische actoren, inclusief de werknemers pendelaars: zij hebben nood aan infrastructuur en bedrijvigheid;
2. de stadsbezoekers, de shoppers en toeristen: zij hebben nood aan een goed uitgerust winkel- en wandelcircuit, een cultureel aanbod en monumenten, bezienswaardigheden, evenementen;
3. de bewoners: zij hebben nood aan groen, kleur en netheid, rust en veiligheid.

Elke groep heeft verschillende verlangens, soms overeenkomstig, soms tegenstrijdig. Stadsplanning is er om elk zijn deel te geven. Vanzelfsprekend heeft de laatste groep de meest uitgesproken wensen naar de kwaliteit van de leefomgeving, de andere twee eerder naar specifieke voorzieningen. Een voorbeeld van tegenstrijdige belangen is het verbod, in sommige Europese steden, om de was op het balkon te laten drogen; dit om de toeristische aantrekkelijkheid niet te verstoren. Waarmee heel wat gezinnen opgescheept zitten met voortdurende droogrekken in huis.

De economische actoren en de stadsbezoekers leven niet in de stad, maar profiteren van de mogelijkheden die de stad biedt. De doorsnee-Vlaming uit de randgebieden is de belangrijkste gebruiker van de stad en tegelijkertijd degene met meest antistedelijke gevoelens.

Deze gevoelens komen heel duidelijk naar boven bij de huidige afbakening van het grootstedelijk gebied, of het nu om Turnhout, Aalst of Gent gaat. De inwoners van de randgemeenten willen het niet geweten hebben dat ze eigenlijk een deel zijn van dat stedelijk weefsel en er de voordelen van plukken. Hoe paradoxaal het ook klinkt, het is juist deze antistedelijkheid, die de grootste bedreiging vormt voor een vrijwaring van het landelijke en voor een nieuwe, meer multifunctionele, ruimtelijke ordening. Het is niet de stad op zich, maar wel de industriële revolutie uit de 17de en 18de eeuw, die het beeld van het idyllisch buitenleven heeft doen groeien en stadsvlucht, voor wat wonen betreft, in gang gestoken. Antistedelijke gevoelens zijn dus vooral gebaseerd op de ontwrichtingen in de sociale en ecologische orde van de geïndustrialiseerde samenleving.² Het is vooral de suburbanisatie, die de rurale samenleving in Vlaanderen uitgehold heeft. De halfslachtige vormen van verstedelijking in de rurale gebieden hebben het landelijke karakter verdrongen, enerzijds, en de antistedelijkheid aangewakkerd.

¹ Vanneste T., vrouwendag 2000, schets van de stad voor vrouwen

² Kesteloot, 2000, voordracht OIKOS,

Swat, om op de hoofdstelling terug te komen: de groepen, genaamd economische actoren en de stadsbezoekers, wegen te zwaar door in het stedelijk en ruimtelijk beleid. Het meest in het oogspringend voorbeeld hiervan is het gebrek aan speelruimte en groen in de kernen van de meeste steden, maar er is meer.

Het lokale milieu in de steden komt door de hoge concentraties van activiteiten (industrie, verkeer, toerisme,...) en mensen op een relatief beperkte ruimte onder druk te staan. De vijf belangrijkste problemen, erkend door de EU voor steden, zijn³: luchtkwaliteit, geluid, verkeer, woonkwaliteit en groene ruimte. Het zijn problemen met vooral invloed op de kwaliteit van de leefomgeving en dus op de aantrekkelijkheid voor het wonen. Zo wordt een gebrek aan groen en speelruimte door vele jonge gezinnen als belangrijkste reden voor stadsvlucht aangeduid. Stadsvlucht, die, op zijn beurt, het onevenwicht tussen de drie actoren vergroot.

Reeds in het congres bruisende steden pleitten de groenen voor een herverdeling van de middelen. Steden worden onvoldoende vergoed voor hun centrumfunctie.

Steden herbergen meer vrouwen

Lusten en lasten worden ongelijk verdeeld tussen de stad en de randgebieden, maar ook binnen de stad is er grote ongelijkheid. Steden kenmerken zich door een grotere concentratie kwetsbare groepen, waarvan het merendeel vrouwen.

90% van de alleenstaande ouders is moeder en het aandeel alleenstaande vrouwen zonder kinderen is ook in de steden hoger dan buiten de steden⁴. Alleenstaande moeders met kinderen, maar ook bejaarde vrouwen, hebben het bijzonder moeilijk om een betaalbare kwaliteitsvolle woning te vinden.

Alleenstaanden zijn vaker klein behuist, huren eerder dan kopen en kiezen eerder een appartement of studio. Bovendien zijn deze trends bij vrouwelijke alleenstaanden uitgesprokener dan bij hun mannelijke collega's. De private ruimten van alleenstaanden en huurders zijn zwakker inzake kwaliteit, en inzake het woon- en leefcomfort.

Een gedetailleerde buurttypologie, opgezet in Gent, gekoppeld aan een belevingsonderzoek, wijst op een dubbel gevolg⁵. De wijken met een hoger aandeel vrouwen situeren zich in de kernstad en de 19de eeuwse gordel. Deze vrouwen worden meestal twee maal benadeeld, want, naast een lagere kwaliteit van behuizing, is ook de woonomgeving in die wijken verre van optimaal. Het gaat om dichtbebouwde wijken met weinig groen en veel verkeer; in de kernstad, doordat het centrum historisch gezien volgebouwd is met scholen, ziekenhuizen,... De winkelstraten mogen dan verkeersvrij zijn, het verkeer is dikwijls verdrongen naar de woonstraten er rond. De 19de eeuwse gordel wordt gekenmerkt door een oude structuur van dicht opeengepakte, dikwijls kleine huizen. In die wijken hebben de mensen minder auto's maar ook minder fietsen dan een doorsnee stedeling en nog minder dan een doorsnee inwoner van Vlaanderen. Een veel groter deel van deze bevolking is aangewezen op te voet gaan of openbaar vervoer. Terwijl het openbaar vervoer heel dikwijls centraal gericht is en niet op de verbinding tussen de woonwijken.

Zoals hierboven reeds geschetst, beïnvloeden de situering van woonwijken, de afstand naar winkels, crèches, ontspanning, het dagdagelijkse leven en bepalen soms het verschil tussen een complexe of eenvoudige organisatie van werken en zorg.

En hier knelt nu het schoentje. De laatste decennia heerste de trend van schaalvergroting en verkaveling, ook in de steden; de scheiding van wonen, werken, winkelen. Wijken als 'Nieuw Gent' zijn daar het voorbeeld van. De wijk is voor planologen een 'woon'wijk, met als gevolg dat duizenden gezinnen voor alles buiten hun wijk moeten. Een brood halen is 'winkelen' en dus voor buiten de nieuwe woonwijk.

³ EU expert group on the urban environment sustainable cities project, 1994, European sustainable cities

⁴ Vanneste D., vrouwendag 2000, schets van de stad voor vrouwen

⁵ Verriest I., 1999, Ruimtelijk Structuurplan Gent, belevingsonderzoek, ISEG

Daardoor verminderen de mogelijkheden voor activiteiten in de wijk en "Schaarste aan mogelijkheden in de directe woonomgeving leidt tot een verschraling en ontkleuring van het activiteitenpatroon." ⁶

Enkele krijtlijnen voor een meer gendergericht ruimtelijk beleid

Aangename steden bouwen vraagt meer aandacht voor de inwoners en voor de, aan het geslacht gekoppelde, opvattingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid en de daarmee geassocieerde taken, rollen en eigenschappen. Vanuit ruimtelijke ordening of stedelijk beleid is er te weinig input naar gender toe. De eerste vereiste is om aandacht voor gender mee op te nemen in de ruimtelijke planning en het stedelijk beleid. Instrumenten als het Lokaal Emancipatie Effecten rapport, het Leer, kunnen vertrekpunten zijn. Het lijkt zinvol om het Leer uit te testen en eventueel nog analoge instrumenten uit te werken. Al te veel domineert het mannelijk perspectief de inrichting van de (publieke) ruimte. Daarnaast zijn reeds een aantal krijtlijnen zichtbaar.

Een emancipatorisch ruimtelijk en woonbeleid impliceert het afremmen van de suburbanisatie en het bevorderen van wonen in de stad. In het ruimtelijk structuurplan Vlaanderen is een eerste aanzet gegeven, door 60% van de uitbreiding van de woningen in het stedelijk gebied vast te leggen.

Maar de grote ondersteuning van de overheid voor de nieuwbouw van de middenklasse (bouwpremie De Taeye, goedkope leningen, fiscale aftrek van de leningen,...) heeft vooral de aangroei van de alleenstaande woning in het groen en buiten de stad bevoordeeld. De 300.000 slechte (rij)woningen, overwegend in de steden, bleven zonder renovatie.

Het grootste deel van de overheidsmiddelen (ongeveer 60 miljard BEF) werd immers geïnvesteerd in nieuwbouw. Een heroriëntering van die 60 miljard dient zich aan, gericht naar renovatie en sociale woningbouw, geconcentreerd in de steden. Blijkt immers, dat voor elke frank eigendomsondersteuning in de agglomeraties, er 2.5 frank gaat naar erbuiten.⁷

Daarom is een grondige herziening van de fiscaliteit van onroerend goed nodig met een positieve discriminatie voor wonen in de stad.

Tegenover de gangbare concepten 'zonering', waarbij gebieden worden afgebakend met een monofunctionele bestemming, kan het concept 'cluster' gesteld worden. Het concept 'zonering' kan van toepassing blijven in de buitengebieden, voor milieubedreigde gebieden, hinderlijke activiteiten,... Het concept 'clusters en netwerken' is meer bruikbaar in stedelijke gebieden. Een cluster is een ruimtelijke concentratie van voorzieningen die elkaar versterken door hun onderlinge nabijheid, door het realiseren van een meerwaarde (gebruikswaarde en belevingswaarde) voor de gebruikers en een meerwaarde voor de aanbieder.⁸

De ontwikkeling van clusters is gebaseerd op een gecombineerd aanbod van voorzieningen en gericht op het gedragspatroon van bewoners/bezoekers. Het gecombineerd aanbod van voorzieningen betekent verschillende voorzieningen die dezelfde mensen nodig hebben in de nabijheid. Voor de bewoners en bezoekers leidt de combinatiemogelijkheid van verschillende activiteiten tot een meerwaarde.

Gedragspatronen worden bepaald door tijd/ruimte, budgetten, financiële mogelijkheden, motieven en verwachtingen, maar ook door de omgeving.

Clusters kunnen bijgevolg op verschillende schalen en verschillende niveaus ingevoerd worden.

Belangrijke clusters voor de woonomgeving zijn de basiswinkels op voetafstand, de lagere school, crèche en nog een park/plein en cafeetje. Clusters groeperen verschillende en complementaire elementen, samen met ondersteunende voorzieningen.

Maar het begrip cluster wordt ook gebruikt voor een betere bereikbaarheid en toegankelijkheid van culturele of recreatieve initiatieven. Netwerken verbinden dan verschillende clusters.

Hoe je het ook noemt, een doorgedreven functievermenging biedt de beste garantie voor een betere combinatie van de diverse taken door vrouwen én mannen.

Anno 2000 ontwerpen besturen een beleid 'op maat van de burger'. Daarbij staat één zaak voorop: maximaal tegemoetkomen aan behoeften en noden die leven onder de bevolking, of binnen bepaalde

⁶ Vanneste D. Prof. dr. e.a., 1999, Ruimtelijk structuurplan Gent, deelstudie recreatie, ISEG p15

⁷ Paskal Dedecker, in Ruimte en Planning, JG 20, nr. 1/2000

⁸ Jasen-Verbeke, Prof.dr.,1999, Ruimtelijk Structuurplan Gent, deelstudie recreatie, ISEG p20

doelgroepen van de bevolking. Een beleid slaagt er echter lang niet altijd in dit doel te verwezenlijken. Dat komt omdat het beleid vaak ontwikkeld wordt voor een 'modelburger', die in de realiteit niet bestaat.

Een beleid dat een 'modelburger' voor ogen heeft, gaat voorbij aan de in de praktijk bestaande verschillen: tussen mannen en vrouwen, maar ook tussen vrouwen onderling, tussen mannen onderling. De levensomstandigheden van mensen variëren. De leefomstandigheden van mannen verschillen vaak van die van vrouwen. Er zijn verschillen in dagtaken, activiteiten, functies,... Rond het biologisch verschil tussen mannen en vrouwen worden sociale constructies opgebouwd: verwachtingspatronen, waarden en normen. Ook in de ruimtelijke ordening speelt dit mee. Bovendien groeit het inzicht, dat er meer aan de hand is dan verschillen tussen de twee geslachten.

Verschillen in socio-economische achtergrond, leeftijd, etnische afkomst, seksuele voorkeur,... door kruisen immers de sekseverschillen. Zo ziet de leefsituatie van een werkloze vrouw of man er immers behoorlijk anders uit dan die van een hoopopgeleide vrouw of man in een topbaan.

Uitgaan van een impliciete modelburger, betekent dat het ruimtelijk beleid niet aangepast is aan de diversiteit aan levensomstandigheden, noden en behoeften van alle mensen. Beleid op maat maken betekent: de verschillen erkennen en vertalen in een gediversifieerde aanpak. Op die manier maakt men pas echt een kans de mensen voor wie men beleid wil maken, ook daadwerkelijk te bereiken. Bovendien is deze modelburger geen object in de ruimte. Stedenbouwkundige concepten moeten vertrekken van de mens in zijn omgeving en van de kwaliteit van omgeving die mensen nodig hebben.

Een eerste opdracht is dan ook, om de verschillen tussen man en vrouw zichtbaar te maken, maar ook tussen mannen en vrouwen onderling. Ten tweede, moet uitgemaakt worden wat deze verschillen impliceren. Volgens de vrouwenbeweging zijn, bijvoorbeeld, bereikbaarheid en sociale veiligheid de twee belangrijkste uitsluitende criteria. Voor jongeren blijken verkeersveiligheid en restruimte belangrijk. Om niet in de val van de 'modelburger' te tuimelen, zijn instrumenten voor participatie op buurt en stadsniveau nodig, met oog voor de verschillende bewoners en gebruikers van de stad.

Samenvattend

De stad biedt heel wat voordelen voor wie zorg, arbeid, engagement en vrijetijdsbesteding wil combineren. Steeds meer (alleenstaande) vrouwen zoeken dan ook de stad op. Binnen het stedelijk beleid is er echter téveel aandacht voor de gebruikers van de stad: de economische actoren en stadsbezoekers. Steden verdienen meer zorg en erkenning van hun centrumfunctie door deze gebruikers.

Tegelijkertijd is een inhaaloperatie nodig om de bewoners, in al hun diversiteit, meer 'ruimte' te geven. Daarvoor is een dubbeloperatie nodig. Enerzijds, de ondersteuning en versterking van de 'stedelijkheid'; anderzijds, een de opbouw van een gendergevoelig ruimtelijk en stedelijk beleid.

Bij wijze van afsluiter wordt een beknopt overzicht gegeven van het Europees Handvest voor vrouwen in de samenleving. Het handvest voor vrouwen in de stedelijke samenleving, is opgesteld door City and Shelter, in opdracht van de Europese Commissie⁹, en wil uitgroeien tot een nieuwe denkwijze over ruimtelijke ordening.

⁹ City and Shelter, 1994, European Charter for Women in the city.

Het Europese Handvest voor de vrouwen in de stedelijke samenleving

Dit charter komt op voor volgende eisen:

° **Actieve deelname van vrouwen aan de stedelijke samenleving**

Actieve deelname aan de stedelijke samenleving moet starten, enerzijds, vanuit de erkenning van de invloed die de woonplaats uitoefent op het dagelijks leven en, anderzijds, vanuit opvattingen over de wijze waarop de overheid moet functioneren en hoe het politiek en economisch kaderwerk van een stad er moet uitzien.

° **Besluitvorming & Paritaire democratie**

Vrouwen moeten betrokken worden bij alle niveaus van besluitvorming over stadsplannen, ruimtelijke ordening, huisvesting, vervoer en milieu.

° **Gelijke kansen**

Gelijkheid van kansen moet bevorderd worden bij alle instanties die beroepshalve betrokken zijn bij stadsplanning, ruimtelijke ordening, huisvesting, vervoer en veiligheid.

° **Inspraak**

° **Het dagelijks leven**

De kleine gebeurtenissen van elke dag moeten vanuit een vrouwelijk standpunt worden geanalyseerd, om tot een politieke discussie te komen.

° **Een duurzame ontwikkeling**

Vrouwen moeten zich politiek volledig inzetten om het ecologisch evenwicht van de stad en de wereld in stand te houden.

° **Veiligheid en mobiliteit**

Vrijwel alle vrouwen en zeker de minst bevoorrechten en geïsoleerden, moeten gebruik kunnen maken van het openbaar vervoer, zodat ze zich vrij en in veiligheid kunnen verplaatsen om aan het economisch, sociaal en cultureel leven van de stad deel te nemen. Ook vrouwen hebben recht op de stad.

° **Recht op behoorlijke woning en huisvesting**

Vrouwen hebben recht op een aangepaste woonomgeving en woning.

° **Gender aspecten en discussiepunten**

De gender problematiek moet binnen de stedelijke samenleving worden bestudeerd, met de vaste wil een nieuw cultureel inzicht te verwerven, waardoor een nieuwe stad en een nieuwe stadsplanning zich als vanzelfsprekend gaan ontwikkelen.